

Джерела міжнародного права

Старший викладач Шкільнік Сергій Олексійович

Лекція 3

Міжнародні договори як основне джерело міжнародного права

На противагу процесу творення права за допомогою звичаю, міжнародні договори є результатом сучасного та свідомого методу нормотворення. Міжнародний договір характеризується як основне джерело міжнародного права завдяки трьом обставинам.

По-перше, договірна форма дозволяє досить чітко сформулювати правочини і зобов'язання сторін, що сприяє тлумаченню та застосуванню договірних норм.

По-друге, договірним регулюванням охоплено нині всі без винятку галузі міжнародних відносин, держави послідовно замінюють звичаї договорами.

По-третє, договори найкращим чином забезпечують узгодження та взаємодію міжнародних норм і норм внутрішньодержавного законодавства. Цілком закономірно, що держави, укладаючи Віденську конвенцію про право міжнародних договорів 1969 р., визнали «все зростаюче значення договорів як джерела міжнародного права і як засобу розвитку мирного співробітництва між націями незалежно від відмінностей в їх державному і суспільному ладі».

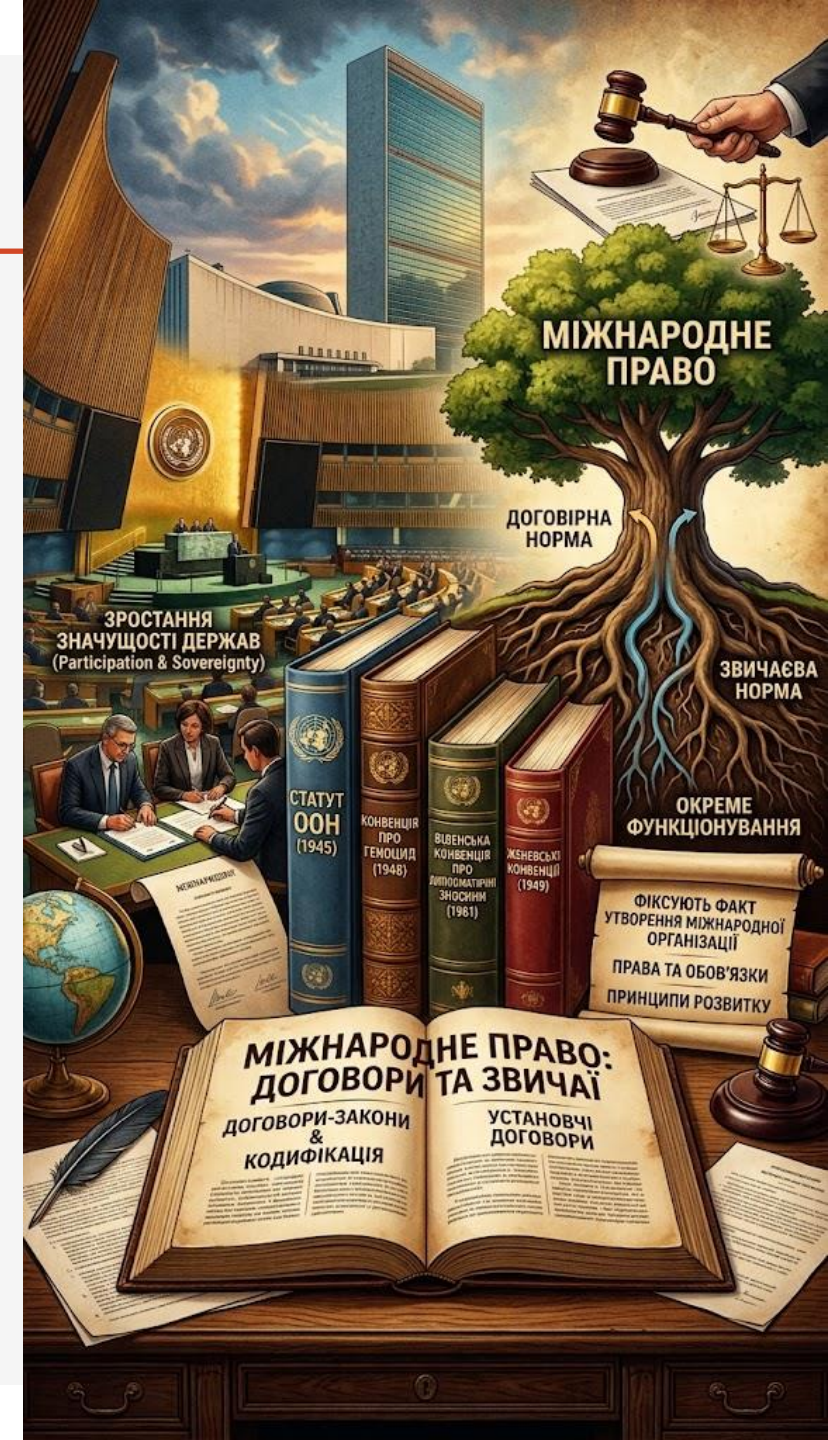
Міжнародні договори як основне джерело міжнародного права

Міжнародні договори мають різні назви, починаючи з конвенцій, пактів, актів і хартій аж до статутів і декларацій та власне угод. Усі ці назви виражають письмову домовленість, згідно з якою держави на правовій основі беруть на себе відповідні зобов'язання з певного кола питань окреслених відносин. Міжнародний договір указує на виразну згоду та свідому форму застосування законодавства відповідної держави. Упродовж ХХ століття кількість укладених міжнародних договорів значно зросла. Такі договори стали необхідним елементом нового світового правопорядку, вони посідають центральне місце в галузі міжнародного публічного права. Багато вчених-міжнародників визнає договори найважливішим джерелом міжнародного права, оскільки вони вимагають чіткої згоди сторін, що домовляються. Міжнародні договори виступають одним із видів домовленостей, за допомогою яких держави висловлюють своє ставлення до окремих проблем міжнародного права або виражають нові норми, якими вони керуватимуться у своїх діях на міжнародній арені.

Міжнародні договори як основне джерело міжнародного права

Такі договори в кінцевому підсумку вимагають значної кількості участі держав, через що відбувається зростання їх значущості, а інколи можуть містити норми, обов'язкові для всіх держав. Вони є нормативними домовленостями, що окреслюють принципи розвитку, яких необхідно дотримуватися. Прикладом таких договорів може бути Статут ООН або Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього 1948 р. Існує безліч договорів, які, підтверджуючи чинні правові норми, кодифікують звичаєві норми, наприклад Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. чи Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. Міжнародні договори можуть мати установчий характер, оскільки вони фіксують факт утворення міжнародної організації й виступають їхніми «конституціями», закріплюючи права та обов'язки. Важливо зазначити, що у випадках створення договірної норми, яка стосується тієї самої сфери, що і норма звичаєвого права, остання не поглинається договірною нормою, а продовжує функціонувати окремо.

Міжнародні договори як основне джерело міжнародного права

Значення міжнародних договорів полягає не в тому, що вони нібито відтворюють звичаєві правила, а в тому, що вони в новостворених нормах регулюють такі відносини, які не врегульовано звичаєвим міжнародним правом, а отже, враховуючи динаміку сучасних міжнародних відносин, держави не можуть вичікувати, поки створиться міжнародний звичай. Лише міжнародним договором можна врегулювати процес виникнення нових міжнародних відносин у відповідній сфері. Кожен міжнародний договір є не лише юридичною угодою, а актом вищих органів держави, який установлює нові юридичні норми. Важливою якістю міжнародних договорів є стабільність їх норм, які впродовж тривалого терміну дії забезпечують велику передбачуваність у поведінці учасників, що є надзвичайно важливим для міжнародного правопорядку й має особливе значення для врегулювання життєво важливих для держав відносин.

Міжнародні договори як основне джерело міжнародного права

Окрім цього, чітка визначеність договірних норм суттєво полегшує їх застосування, а також забезпечує належний контроль за їх виконанням. Особлива державно-правова процедура оформлення згоди на обов'язковість договору у формі ратифікації, підписання тощо, надає договірним нормам додаткового авторитету у внутрішньодержавній сфері та полегшує їх взаємодію з національним правом.

Міжнародні звичаї: поняття, застосування, тенденції розвитку.

Міжнародний звичай є невід'ємною частиною сучасної міжнародно-правової системи, регулюючи багато галузей та виникаючи у сферах, де договірне врегулювання є неможливим. Незважаючи на відсутність єдиної думки щодо цілісності системи звичаєвих норм, міжнародний звичай визнається одним із джерел міжнародного права, як це зафіксовано у статті 38 Статуту Міжнародного суду ООН. Особливістю міжнародного звичаю є те, що він створюється практикою держав і функціонує як норма, що закріплює цю практику, а не як формальний нормативний акт. Для констатації звичаєвих норм необхідна наявність практики та визнання цієї практики як правової норми.

Міжнародні звичаї: поняття, застосування, тенденції розвитку.

Формування звичаю: Практика держав складається з їхніх взаємних дій, заяв та реакцій на вимоги інших держав. На відміну від договорів, тут відбувається не формальне узгодження волі, а «неформальний консенсус» — збіг думок і переконань.

Вплив держав: Через власні дії та акти держави можуть свідомо й цілеспрямовано направляти розвиток звичаєвого міжнародного права.

Відмінність від міжнародної звички: Звичка (наприклад, дипломатичний етикет чи ввічливість) не має юридично обов'язкової сили, а її порушення є лише недружнім актом, а не правопорушенням.

Особливості та складності: Звичай не має офіційного письмового тексту та ратифікації, спираючись на мовчазну згоду. Через відносну нечіткість його змісту на практиці можуть виникати спори щодо його обов'язковості.

Міжнародні звичаї: поняття, застосування, тенденції розвитку.

Письмова форма звичаю: Звичаєві норми можуть мати письмове втілення. Наприклад, Гаазькі конвенції 1907 року є договорами для їхніх учасників, але функціонують як звичаєве право для інших держав, які їх дотримуються.

Стабілізуюча роль: Звичай створює універсальні норми й регулює відносини між державами навіть за наявності кодифікованих конвенцій (для непроцесуальних сторін) або у сферах, де договори взагалі відсутні.

Фактор часу та розумність: Тривалість практики не є вирішальною для створення звичаю (що підтвердив Міжнародний суд ООН у справі 1969 року щодо шельфу Північного моря); головне — розумність існування норми та конкретні обставини.

Спрощена процедура: У сучасних умовах формування звичаю є простішим за укладення договорів, а згода держав часто виражається через мовчазне прийняття та відсутність протесту.

Міжнародні звичаї: поняття, застосування, тенденції розвитку.

Процедура заперечення (Persistent Objector): Поки створення звичаю спрощується, відмова від нього вимагає від держави наполегливого й послідовного протесту.

Дія у часі та неприпустимість застережень: Звичаєва норма не має зворотної сили в часі (не застосовується до подій чи фактів, що виникли до її появи), скасовується лише за згодою усієї міжнародної спільноти, а застереження до неї є неприпустимими.

Незмінна цінність звичаю: Звичай заповнює прогалини в договорах, швидко адаптується до потреб суспільства й охоплює більшість держав, тому договір ніколи не зможе повністю його замінити.

Основа принципів та взаємодія: Звичай є головною формою існування основних принципів міжнародного права. Договір і звичай є рівноцінними формами вираження згоди держав, які не суперечать, а доповнюють один одного.

Загальні принципи права, що визнані цивілізованими націями.

Прогалини в праві та аналогія: Якщо немає прямої норми чи прецеденту, суд вирішує справу за аналогією, спираючись на загальні принципи права (справедливість, рівність, суспільна безпека).

Специфіка міжнародного права: Через відсутність швидких механізмів ухвалення норм у міжнародному праві частіше виникають прогалини, але рідше трапляються аналогічні внутрішньодержавним процедури їх усунення.

Загальні принципи права (ст. 38 Статуту Суду ООН): «Загальні принципи права, визнані цивілізованими націями» виокремлені як джерело права саме для заповнення цих прогалин.

Подолання non liquet: Загальні принципи запобігають ситуації non liquet (коли суд не може винести рішення через відсутність договору чи звичаю), дозволяючи розглядати будь-яку міжнародну ситуацію як правову проблему.

Загальні принципи права, що визнані цивілізованими націями.

Сутність: Загальні принципи права — це базові юридичні правила (багато з яких походять із римського права), що допомагають застосовувати конкретні норми права.

Походження та функція: Поняття виникло в міжнародній арбітражній практиці XIX ст. для усунення прогалин у міжнародному праві шляхом аналогії з національним законодавством.

Еволюція Статуту (ст. 38): У 1920–1921 рр. принципи трактували перш за все як норми, визнані національними системами. Згодом, із прийняттям Статуту Суду ООН, до ст. 38 додали уточнення про вирішення спорів «відповідно до міжнародного права».

Висновок: Джерелами міжнародного права є лише ті принципи, які стали спільними і для національних правових систем, і для міжнародного права. Сам факт існування принципу в національному праві ще не робить його автоматично міжнародно-правовим.

Загальні принципи права, що визнані цивілізованими націями.

У міжнародній практиці найчастіше запозичують процесуальні принципи з національного права (особливо для консультативних висновків у подібних справах).

Основні приклади:

Audi alteram partem — заслухаймо й іншу сторону.

Res judicata — остаточність судового рішення (справа, вирішена судом, не розглядається повторно).

Nemo plus juris transferre potest quam ipse habet — ніхто не може передати більше прав, ніж має сам.

Actore non probante reus absolvitur — тягар доказування лежить на позивачі.

Ex injuria non oritur jus — правопорушення не створює права.

Aut dedere aut judicare / puniere — або видай, або суди / покарай.

Ніхто не може бути суддею у власній справі та принцип рівності сторін.

